

SOSYOLOJİNİN BUGÜNKÜ TEMAYÜLÜ (1)

Yazan: *Georges Gurvitch*

Çeviren: *Nurettin Ş. Kösemihal*

Sosyoloji hamleler yapan veya hiç olmazsa ehemmiyetli sosyal buhranlarla değişiklikler gösteren bir ilimdir. Onun kısa tarihinden bunu öğrenmek mümkündür. İhtilâlden önceki ve sonraki devrin ayırıcı vasfı olan «ekonomik, sosyal ve mânevî kargaşalıklar» (*Comte*) arasında, XIX uncu yüzyılın ortalarında doğan bu ilim, varlığını sadece resmî babasına — *Auguste Comte* — değil; onun iki büyük rakibi olan *Proudhon* ile *Marx*'a da aynı derecede borçludur. Gerçekten sosyolojinin bu üç kurucusundan her biri müşterek hocaları olan *Saint - Simon*'un çalışmalarını, kendi tarzlarına göre devam ettirmişlerdir.

Sosyolojinin, tarih felsefesiyle her türlü münasebeti keserek ondan kurtulmak ve ille «nizam sosyolojileriyle» «terakkî sosyolojileri» arasında bir tercih yapmak zaruretini aşmak için yaptığı ilk cehitler «Commune» ün ezilmesi ve III üncü Cumhuriyetin kurulması devrelerine düşer. Gerçekten bu iki nevi sosyoloji, gerçek hükümleriyle değer hükümleri arasındaki karışıklığa bir paravana olmaktan başka bir işe yaramıyordu. İşte o uğursuz «üstün sosyal amiller» teorisi tam bu sırada gelişmiştir. Bu teori de sosyal realitenin nev'iliğini bozmaktan ve coğrafi, biyolojik, antropolojik, demografik, teknolojik, ekonomik, psikolojik, idealist ve nihayet formalist adlı bir takım sözde okullar arasında lüzumsuz çatışmalar doğurmaktan başka bir netice vermemiştir.

XIX uncu yüzyılın sonunda ve XX inci yüzyılın başında — ki Fransa'da kilise ile devletin ayrıldığı, teşkilâtli sermayedarlığın, sendika hareketlerinin ve dünya çapındaki ekonomik krizlerin ilk geliştiği devirdir. — Sosyolojiden her türlü dogmatik başlangıçları

(1) "*Cahiers Internationaux de Sociologie*", cilt I, sene I, 1946. sahife 3 - 22.

(*prémisse*) kaldırmak, ona tenkit fikrini sokmak, onu tecrübi olgular tetkikine doğru yöneltmek, nihayet sosyologlar arasında daha umumî bir anlaşma temeli bulmak için büyük bir cehtin sarfedildiği görülür. Bilhassa Fransa'da *Durkheim* ve arkadaşları — haricî tazyikten başlayarak itikatlara, ve değerlerle ideallerin kollektif yaratmalarına kadar — sosyal realitenin nevilğini, karmaşıklığını ve kudretini ortaya koymuş; böylece «amiller teorisi» kadar «şekilci teori» yi de ortadan kaldırmağa çalışmıştır. Aynı tasfiyeyi, ufak bir gecikme ile Birleşik milletlerde *H. G. Sumner* ve *C. H. Cooley*, İngiltere'de de *Hobhouse* yapmıştır. Yalnız *Durkheim* mektebinin metodu tercihen geçmiş cemiyetlere bilhassa arkaik olanlarına tatbik edilmiştir.

İki harp arasında — ki ekonomik feodalizmle endüstri demokrasisi arasındaki mücadelelerin, gizli iç savaşların cereyan ettiği, totaliter rejimlere ve teşkilâtlı çokculuğa (*pluralisme*) olan zid temâyüllerin belirdiği devirdir — sosyoloji her memlekette başka başka istikametlere çevrilmiştir. Birleşik Milletlerde refahın, ekonomik yıkımın ve «*New Deal*» (1)in çok bariz olan temevvüçleri bugünkü sosyal realitenin çok sağlam bir şekilde kavranmasını icabettirmektedir, onun içindir ki burada — ilkin «behaviorisme» den sonra da «*Sociométrie*» den ilham olarak — anketlerin ve sırf tecrübi tetkiklerin son derecede arttığı görülür. Fransa'da *Durkheim* sosyolojisinin kategorileri kısmen *Lucien Lévy-Bruhl*'ün ve talebelerinin, kısmen de *Marcel Mauss*, *Maurice Halbwachs* ve daha genç bir takım âlimlerin eserleriyle, daha kıvrak ve daha ince bir şekil almıştır. Ama sosyologların dikkatleri tercihen Arkaik cemiyetler veya hususî sosyal ilimlerin zihniyetinde yapılması gereken yenilikler üzerinde toplanmaktadır. Almanyada, daha önceki devre ait bulunan *Max Weber*'in eserleri istisna edilirse *Max Scheler*'in fenomenolojik sosyolojisinde telkin edilen hülâsa mahiyetindeki fikirler ve *L. v. Wiese*'de şiddetlenen sosyolojik şekilcilik, sosyolojiyi yeniden tamamiyle nazari bir şekle sokmakta ve ilhamını totaliter ideolojiden almaktadır. Sovyetler Birliğinde, sosyolojik çalışmalar daha ziyade bu ülkede yaşayan ve Sovyet Federal İttihadında kültür ve siyaset bakımından muhtariyet kazanan çeşitli kavimlerin

(1) Cumhur Reisi Roosevelt'in 1931 de Amerika'da ekonomik muvazeneyi temin için tatbik ettiği plân. — N. Ş. K.

sosyal bünyelerine ve folklorlarına ait çok dikkate değer etnografya tasvirleri üzerinde toplanmıştır. Burada *Marx* sosyolojisi ise daha ziyade pratik gayeler için kullanılan bir çeşit tatbiki sosyoloji gibi telâkki edilmektedir.

Bugün tarihin bu dönüm noktasında, totaliter faşizmin askeri bozgunundan sonra teknokratik güdücülük (*dirigisme technocratique*) ile fiilen mevcut sosyalizm arasında başlayan, ama henüz neticelenmeyen mücadelelerin cereyan ettiği; gerek Tröst ve kartellerin, gerek devletlerin, gerekse bizzat müstahsil ve müstehliklerin ortaya attıkları milli ve milletlerarası plânların şiddetle çatıştıkları, nihayet endüstri istihsalinde atom gücünün kömür ve su gücü yerini tutacağı böyle bir devirde sosyolojinin kaderi, istikameti ne olacaktır acaba?

Sosyolojinin istikameti, böyle müşahhas sosyal hal ve vaziyetlere bağlı olunca acaba ona objektif ve pozitif bir ilim gözüyle bakılabilir mi? Bakıldığı takdirde acaba ne dereceye kadar objektif olabilir? Başka bir deyimle «sosyolojinin sosyolojisi», sosyolojinin bilhassa «bir şeye bağlı olma» vasfını ortaya koymakla, nihayet bir ilim olarak kendi kendini yoketmiş olmaz mı? Bundan başka müspet olanla normatif olanın ve gerçek hükümleriyle değer hükümlerinin ayrılmaları sosyolojiyi her türlü pratik tatbikatın dışında mı bırakacaktır? Nihayet XIX uncu yüzyıl sosyologlarını yakından ilgilendiren birçok meseleler (1) dogmatik bir takım peşin fikirleri ve metodolojik karışıklıkları ihtiva ettiğinden, fena vaz edilmiş telâkki edilerek günümüzün sosyolojisi tarafından birer birer konu dışı bırakılmışlardır. Bu vaziyet karşısında bugünün sosyolojisi ne ile meşgul olacaktır, bu yeni konuyu incelemek için tavsiye edilecek metod ne olmalıdır?

Bugün öyle sanıyoruz ki sosyolojinin kaderi ve istikameti aşağıda gösterilen olguların gittikçe daha açık bir şekilde beliren tecrübelerine dayanacaktır. Bu olgular da sırasıyla şunlardır: (a) Ka-

(1) Aşağıda görüleceği üzere bu meseleleri altıya irca etmek mümkündür. Onlar da: (a) Terakki fikri ve tekâmülün istikameti. (b) Düzen ve terakki. (c) Fert ve cemiyet. (d) Üstün sosyal âmil. (e) Psikoloji ve sosyoloji. (f) Sosyolojik kanunlardır. Bugün bu meselelerin hiç biri ilmî telâkki edilmez, onun için bugünün sosyolojisi bu meselelerin hepsini atmıştır. Bak: "*Twentieth Century Sociology*" G. Gurvitch ve W. E. Moore'ın müdürlüğü altında yayınlanmıştır. 1945. Önsöz.

rışık ve tecanüssüz sosyal vaziyetlerde her şey önüne geçilemez bir şekilde taahhüt altına alınmıştır, bu taahhüt sosyal ile ferdi; «ben» ile başkası ve «Biz» arasındaki «Perspektiflerin karşılıklılığı» temeli üzerine kurulmuştur.(1) (b) Birbirleriyle çeşitli şekillerde mücadele eden ve muvazene kuran zümrelerin karışık çokculuğu (pluralisme) gittikçe artmaktadır, sınıf mücadelesi — «*technocrates*», «*synarches*», idareci memur gibi son derecede mütecaviz beklenmedik yeni yeni zümrelerin meydana(2) gelmesi bu karmaşıklığı (*complexité*) arttırmaktadır. — zümreler arasındaki bu umumî gerginliğin yalnız bir cephesidir. (c) İlmî bilgi de dahil olmak üzere her çeşit bilginin sıraya konması. (d) Tesir edici sembollere olan ihtiyacın kendini büyük bir şiddetle hissettirdiği anlarda bile bir çok sosyal sembollerin tesirsizliği ve «yıpranması». (e) Sosyal oluşun gittikçe hızlanan ritmine düşüncenin ayak uyduramayarak gecikmesi: (f) Ekonomik plânların kendini kabul ettirdiği, yeni sembollerin belirlediği; ileride giden endüstri tekniğiyle geride kalan sosyal kurumlar (institution) arasındaki uçurumun gittikçe arttığı böyle bir devirde sosyolojinin pratik tatbikattan uzak tutulmasındaki imkânsızlık.

⇒ İşte bütün bu sayılan sebeplerden dolayı, sosyoloji başlangıcındaki emperyalist iddialara dönmeksizin ve cüz'î içtimaî ilimlerle felsefeyi kendi içinde eritmeğe kalkışmaksızın XXinci yüzyılın son yarısındaki bilgiler sisteminde baş mevki tutmağa namzeddir. Bundan başka bize öyle geliyor ki sosyoloji, çalışmalarını ne cemiyetin geçmişi üzerine, ne de hattâ tebellür etmiş sosyal bünyeler ve vaziyetler üzerine toplayacaktır; belki olmakta olan, mücadele, kaynaşma ve yaratılma halinde olan bugünkü cemiyetlerle uğraşacak-

(1) «Perspektiflerin karşılıklılığı» ve bütün psîşik hâdiselere has olan «Ben» «Başkası» «Biz» gibi birbirlerinden ayrılamaz kutuplar arasındaki gerginlik hakkında, şu yazılarıma bakınız: «*Is the Antithesis of moral Man and immoral Society true?*» *The Philosophical Review*, November 1943, No. 52, sahife 533-522, «*Social Control*» *Twentieth Century Sociology*, bölüm X sahife 287 ve devamı; «*Mass, Community, Communion*» *Journal of Philosophy*, 1941, Cilt XXXVIII, sahife 485 - 495, *Essais de sociologie*, Paris 1938, sahife 1 - 169.

(2) Bugünkü sosyal bünyelere bütün ağırlığıyla çöken «*technocratique*» tehditlere ait müşahedelerimi şu yazılarımda görmek mümkündür: «*La déclaration des droits Sociaux*», Paris 1946, giriş, bölüm IV; *Les nouveaux obstacles à vaincre*», sahife 48 devamı; «*Democracy as a sociological problem*», *Journal of legal and political Sociology*, 1942, No. 1, 2, sahife 46 - 71. New-York.

tır. Amerikan sosyolojisinin bir hayli yekûn tutan tasvirî mahiyet-
teki eserleri yürünecek yolu göstermiştir; yalnız bu eserlerin müs-
mir olması ve işe yarar bir hale gelmesi için Fransız sosyolojik dü-
şüncesinin kuvvetini teşkil eden daha berrak, daha ince ve daha
yumuşak bir görüşe dayanması lâzımdır. Nihayet sosyolojinin bu-
günkü istikametine bakılırsa artık her türlü «mektep» ve «millî
sosyoloji» fikirlerinin aşılması olduğuna şüphe kalmaz. Hattâ son
zamanlara kadar sosyolojik tetkiklerde kullanılan teknik ve metod-
lar arasında görülen zıtlık (Meselâ istatistik ile gidiş (*conduite*) le-
rin iç âlem bakımından tefsiri gibi) gitgide birbirlerine yaklaşmak
ve kaynaşmak suretiyle ortadan kalkmaktadır. Hasılı sosyoloji ol-
gunlaşmağa yüz tutmuştur. Gerçekten muayyen bir devreye erişmiş
müspet ilimler (aslı veya tatbiki) için, artık ne temayüller davası,
ne mektep çatışmaları, ne de millî bir takım taksimler meselesi kal-
mıştır. Mektep çatışmaları, «çocukluk hastalıkları» gibi henüz ne
şekilde idare edilecekleri kestirilemeyen meselelerin, görünüşlerin,
ve perspektiflerin sadece karmaşıklığını belirtir.

Bütün bu söylediklerimiz hiç şüphe yok ki, sosyolojinin — bün-
yesinden ayrılamayan bütün güçlüklerle rağmen — pozitif ve ampi-
rik bir ilim olmak yolunu tutmuş olduğu kanaatine dayanmakta-
dır. Gerçekten bütün bilgilerde hattâ ilmî bilgide bile eksik olma-
yan, bilhassa sosyolojide çok yüksek bir dereceye varan (ama poli-
tik ve hattâ felsefî bilgideki nazaran çok daha düşük olan)
«beşeri ve «*existentiel*» unsur» un vaktinde farkına varılırsa, bu
unsurun tesirini oldukça aşağı bir dereceye düşürmek mümkündür.
Francis Bacon, ve «*idola*» larla olan mücadelesi; *Marx* ve «ideolo-
jik üstyapı» teorisi; *Pareto* ve hissî «tortu» lara karşı zihnî «inhi-
raf» ları koyuşu; *Freud* ve onun marazî cinsî sembolizmi açığa vur-
mak için sarfettiği cehit; işte «*existentiel* denklem» in bilgide oynadığı
rolün şuuruna varılmasındaki çeşitli safhalar. Ama bütün bu
yazarlar sadece, önlenmesi mümkün olan hataları ve batıl fikirleri
görebilmişlerdir. Bilgi için pozitif ve lüzumlu bir vasıta olan *mythos*
ve semboller ihtiva eden yeni teorilerle(1), gelişmiş olan bilgi

(1) *K. Ogden ve I. - A. Richards, The meaning of meanings*, birinci basım
1923; 2 inci basım 1936; *Santayana, Reason and Society*, New York, 1932;
Ernst Cassirer, Die Philosophie der symbolischen Formen, Cilt 1 - 3, 1925 - 1929;
Kate Langer Philosophy's New Key, Cambridge, 1942; *Lucien Lévy - Bruhl,*
L'expérience mystique et les symboles chez les primitifs, Paris, 1938.

sosyolojisi; bilgi sahasında «beşerî unsur», bir taraftan görüş sahasını sosyal bir tahdide tâbi tutarken bir taraftan da realite ve gerçeğin sonsuz çeşitliliği içinden bilinmeyen cephelerini ve parçalarını nasıl belirttiğini ortaya koymaktadır. Bize öyle geliyor ki bu realitenin objektifliği ve pozitifliği hakkında en emin teminatı — tahlillerini bizzat sosyoloji üzerine tevcih ettiği takdirde — ancak bilgi sosyolojisi verebilir.

Lucien Lévy Bruhl'ün iddia ettiği gibi sosyolojik çalışmalarda her türlü kaidevî temayüllerin sökülüp atılmasının, ve «aynı zamanda hem bilmek hem kaide kurmak» ümidinden kat'î surette vaz geçilmesinin lüzumlu olduğunu bugün artık kimse inkâr etmez. Böyle olmakla beraber tasvir ve izah mahiyetinde elde edilen sosyolojik bilgileri pratik hayata tatbik imkânı asla ortadan kalkmış değildir. Hususî sosyal bir vaziyete tesir etmek için, sadece bir zümre tarafından şuurlu bir şekilde kabul edilen gayelerin, değerlerin seçilmesi yetmez. Zaten bu imkânı, bizzat *Lévy Bruhl* açıkça kabul etmiş — «akli sosyal san'at» veya «Sosyal teknik» — ve *Jean Jaurés*'e şu meşhur cümleyi ilham etmişti. «İdeale giderek gerçeği kavramak». Muayyen bir sosyal hale tesir edebilmek için yalnız değerleri değil, aynı zamanda en tesirli örnekler, işaretler, semboller; mefhumlar, plânlar, teşkilât sistemleri gibi âmilleri de seçmek lâzımdır. Gerçekten sosyal hayatta son derecede ehemmiyetli olan bütün bu vasıtalar, bir taraftan yenmeğe mecbur oldukları güçlüklerle; bir taraftan da ifade etmeğe, ulaştırmağa, yaymağa, tahakkuk ettirmeğe çalıştıkları fikir ve değerlere tâbi olarak bugün de hâlâ artmaktadırlar. Böylece tatbikî sosyoloji işaret ve sembollerin tesir ve ehemmiyetini ne derecede hesaba katarsa o nisbette sahasını genişletmiş olur. Sahasını ekonomik plân meselelerinden pedagojik meselelere; politik teşkilâtın yenilenmesi meselesinden gramer reformu meselesine; hukuk tekniğinin yenilenmesi meselesinden mantık mefhumlarının ve estetik üslûpların yenilenmesi meselesine kadar genişletebilir. İşte pragmatist görüş bütün değerini ve bu mahdut sahadaki varlığını tatbikî sosyoloji ile olan münasebetine borçludur. Hasılı sosyoloji ne nisbette geçmişin değil de bugünün sosyal realitesine teveccüh eder; ne nisbette sadece olmuş bitmiş, tebellür etmiş sosyal bünyelerle değil de teşekkül halinde, kaynaşma halinde olan sosyal bünyelere nüfuz ederse o nisbette zengin, canlı, tesirli ve pratik tatbikata elverişli olur.

Şimdi de XX inci asrın ortasında sosyolojinin mesele ve metodlarının müfredatını kısaca göstermeğe çalışalım. Sosyal realitenin sadece sosyoloji tarafından değil de sosyolojiden önce teşekkül eden ve kısmen mustakil olan diğer cüz'î içtimaî ilimler tarafından tetkik edildiğini bildiğimize göre mevzu ve metodunu tasrih etmedikçe sahasını tarif etmeğe imkân yoktur.

Sosyolojinin konusunu bütün hatlarıyla derinliğine ele alınan sosyal realite teşkil eder(1). Cemiyetin dış kabuğundan itibaren — yani Morfolojik temelden (coğrafî, demografik, ekolojik aletlere ait v.s.) başlayarak teşkilâtlanmış üstyapıya, her kalıba giren gündelik işlere, teknik örneklere, işaret ve sembollere çıkan(2) buradan da gündelik işleri ve örnekleri değiştiren, yeni yeni semboller yaratan yeni ve kanuna aykırı kollektif gidişlere; kollektif değer ve fikirlere (sembolleri ilham eden ama onlarla kısmen ifade edilebilen) yükselen, nihayet aynı zamanda hem kollektif hem de ferdi olan sosyal zihniyete erişen — bütün bu tabakalarda sosyal realitenin ipliğini dokuyan daimî bir gidip geliş vardır. Derinliğine olan, birbirlerinin içine giren ve aralıksız olan bu tabakalar yekpare — *Marcel Mauss*'un «yekpare bir bütün olan sosyal hâdiseler» demesi gibi — bir bütün teşkil ederler. Bundan başka bunların izafi şiddetleri cemiyetlere, hususî zümrelere hattâ sosyal hallere göre bile değişir.

Bu karmaşık ve gergin olan sosyal realiteyi sosyoloji, cüz'î içtimaî ilimlerden farklı olarak bambaşka bir şekilde tetkik eder. Sosyolojik metodun hususiyeti şu iki esaslı noktada toplanır: a) Sosyal realitenin bütün katlarını birden ele alır, onları yekpare bir bütün telâkki eder, hattâ sosyolojinin hususî dalları (Meselâ sosyal morfoloji; hukuk, din sosyolojisi; sosyal psikoloji v.s.) bile bu bakımdan cüz'î içtimaî ilimlerden ayrılır. Çünkü sosyolojinin herhangi bir dalı, sosyal realitenin derinliğine giden katlarından biri üzerinde çalışırken, bu katı daima diğerlerine ve «sosyal bütün» ne bağlamağa çalışır. b) Sosyal realiyete «*Typologique*» metodu tatbik eder. Bu metod tabii ilimlerin az çok umumileştirici meto-

(1) Şu tahlillerime bakınız: «*Essais de sociologie*» Paris, 1938, sahifa 20 ve devamı; *Sociology of Law, New York, 1942*, sahifa 43 - 50.

(2) Şu eserlerde yaptığım tefriklere bakınız: *Sociology of Law* sahifa 21 - 50; *Dictionary of Sociologie, New York 1944* sahifa 216 ve devamı.

dundan farklı olduğu kadar tarih ve etnografya gibi ilimlerin hususileştirici metodundan da ayrılır. Bundan başka sistemleştirici metoda hiç benzemez. Ancak müşahhas bir sosyal çerçeve içinde değeri olan bir takım örnekler, işaretler ve semboller sistemi kuran iktisat, hukuk gramer v.s. gibi bazı cüz'î içtimaî ilimler bu sistemleştirici metodu kullanırlar.

Sosyolojiye has olan tipoloji metodu tekerrür eden ve aralarında fasılalar bulunan bir takım sosyal tipler kurar. Bu metod, tipin nev'ini daha iyi bir şekilde belirtmek için, bu sosyal tipleri bir yandan mümkün olduğu kadar umumileştirir. Keyfiyet bakımından farklı olan bu tipleri kurarken, tekerrür eden kadroları daha iyi bir şekilde kavramak için de bir yandan bu sosyal tipleri mümkün olduğu kadar ferdileştirir. Beri taraftan cüz'î içtimaî ilimlerden gelen sistemciliği de ihmal etmez; ama bunu daha derin tetkikler için sadece bir hareket noktası olarak kullanır, bu da örnek ve sembolere uyan sistemlerin nasıl sosyal kadro ve vaziyetlere bağlı olduğunu gösterir.

Ekseriya birbirine karışan üç nevi sosyal tipi birbirlerinden ayırmak lâzımdır: a) Birincisi içtimaî bağlılık tipleri veya «içtimaîleşme şekilleri» dir. Bunlar en büyük cemiyetlerde olduğu kadar en küçük zümrelerin sinesinde de türlü türlü şekillerde belirirler, birleşirler, mücadele ederler ve dururlar. Gerçek olan her kollektif birlik içtimaîleşme şekillerinin bir mikrokosmosunu teşkil eder (Meselâ: «Biz» ve «Başkalarıyla münasebetler» gibi). Bunlara mikrososyolojik tipler adını vermek mümkündür(1). Bunlar (hiçbir güçlüğü uğramadan tekerrür eden en mücerret ve en umumî sosyal tiplerdir. b) İkincisi zümre tipleridir. Topyekûn (*globale*) cemiyetler bunlardan teşekkül etmiştir; topyekûn cemiyet tipinin birinden ötekine geçirilirken, bu zümrelerin mütehavvil olan meratip silsileleri de alt üst olur. Zümre tipleri, «microsociologie» tipolojisinden daha müşahhas olan «tefazulî tipoloji» den çıkar. Çünkü burada, bahis mevzuu olan şey davranışı doğrudan doğruya müşahede altına alınabilen gerçek kollektif birliklerdir; yoksa içtimaîleşme şekillerinde olduğu gibi bir nevi sosyal «elektron» veya «vitamin»

(1) Mikrososyoloji hakkında fikir edinmek isteyenler şu kitaplarına başvurabilirler: *Essais de sociologie*, sahifa 27 - 112. *Eléments de sociologie juridique*, Paris 1940, sahifa 141 - 178.

değildirler. Aynı neve mensup zümrelerin, topyekûn cemiyet tipleri içinde türlü türlü şekillere bürünmeleri (Meselâ bugün akrabalık zümresi karı koca ailesinden daha doğrusu aile fertlerinden ibaret olduğu halde; iptidai cemiyetlerde aile, kilise ve siteyi aynı zamanda içine alan klan denen birlikti. Patriarkal, feodal cemiyetlerde ise hem karı koca ailesini, hem ekonomik teşebbüsleri, hem de siyasî zümreyi nefsinde toplayan beyti aile akrabalık zümresini teşkil eder) bu zümre tiplerinin müşahhaslığını daha açık bir şekilde ortaya koyar. Belirli bir topyekûn cemiyette zümrelerin sadece tasvirî bir «sociographie» si, bu zümreleri tiplere ayıran umumî bir tasnifin yapılmasına yardım edebilir. c) Üçüncüsü topyekûn (*globale*) cemiyet tipleridir. Hususî zümrelerin (ki bunlar da cemiyetleşme şekillerinin birer makrokosmosu'durlar) birer makrokosmosu olan topyekûn cemiyet tipleri tarihî varlığın en müşahhas ve en yakın tiplerini teşkil ederler. Onları çeşitli ölçülere göre tertipleme mümkündür, ama bunların hepsi de esasında pragmatikdir çoğu da birbiriyle çatışır. (Meselâ: Coğrafi bakımdan: Batı, Doğu, Amerika, Avrupa v.s. cemiyetleri diye; Tarihî bakımdan: arkaik, medenî, geçmiş, bugünkü ve gelecek cemiyetler diye bir takım sınıflara ayırmak mümkün olduğu gibi zihni, hukukî, dinî, iktisadî, teknik bakımdan da aynı şekilde bir tasnife tâbi tutmak mümkündür). Zümrelerin mütehavvil mertebeler silsilesine dayanan her hangi bir ölçüsü, bizzat en objektif ve en makûl olanıdır. Hasılı topyekûn cemiyet tipleri, — büsbütün tekerrür edemez denemezse de — en az tekerrür eden ve en müşahhas olan tiplerdir.(1)

Sosyolojik tipolojinin böyle: mücerret veya «microsociologique», mücerret - müşahhas veya tefazulî, nihayet müşahhas veya topyekûn diye üç neve ayrılması bizi şu neticelere götürür: a) Bu üç tipten bir önceki bir sonrakinin hareket noktası olur ve birbirlerini kuvvetlendirmek için birbirlerine karşılıklı yardımda bulunurlar. b) Sosyolojik tiplerin kurulması, Max Weber'in yanlış olarak iddia ettiği gibi, gidişlerin dahili cephelerinin tefsirine zarurî olarak bağlı değildir. Bu ancak topyekûn cemiyet tiplerini kurmak için lâzımdır, o da sadece «ruh (esprit) sosyolojisi» nden gelen meselelerin doğurduğu endişelerin tesiri altında bulunulduğu zaman lâzım-

(1) Bu üç nevi tip tefriki hakkında bak: *Essais de sociologie* sahifa 68 *Elements de sociologie juridique*, sahifa 141-242.

dir. c) Mütéhavvil olan, ne sadece derinliğine olan tabakaların ve içtimaîleşme şekillerinin karşılıklı ehemmiyet ve şiddetleridir ne de zümrelerin mütemadiyen altüst olan mertebeler silsilesidir, bunlardan başka çeşitli «topyekûn cemiyet» tiplerinde değişiklikleri meydana getiren âmiller silsilesi de mütéhavvil ve mütéharriktir. Meselâ kapitalist ve burjuva cemiyetindeki bütün değişikliklerin meydana gelmesinde ekonomik ve teknik âmiller birinci derece rol oynamışsa; bunu umumileştirerek diğer cemiyet tiplerinde de meselâ sihri ve dinî itikatlar (veya bunların çatışması), morfolojik ve bilhassa demografik temel, hukuk, bilgi, hattâ güdümlü plânalr v.s.; âmiller silsilesinin başında gelemez demek doğru olmaz. Sosyal sebebiyeti ancak nev'i terkip teşkil edebilir.

Sosyoloji metodunun bu iki temel prensibine — ki bunlardan biri sosyal realitenin bütün katlarını derinliğine toptan ele almak biri de aynı zamanda «microsociologique» tefazulî ve «topyekûn» olan bir tipoloji kurmak — nisbetle araştırma teknikleri esas itibariyle mütéhavvildirler ve ikinci derecere bir rol oynarlar. İstatistik, mukayese, şümüllü tefsir v.s. gibi tekniklerden her hangi birini üstün tutmak veya birbirlerinin zıddıymış gibi telâkki etmek doğru değildir. İstatistikler iyice tayin ve tasrih edilmiş gerçek bir sosyal kadroya tatbik edilmezlerse büyük adetlere dayanan, sırf matematik bir takım münasebetlerden ibaret kalır. Mukayese metodu da, gerçekten birbirine benzer sosyal yapılarda, mukayese edilen hâdiselerin ve kurumların tamamîyetine dayanmazlarsa gülünç olmaktan kurtulamazlar. Tefsir de, önceden kabul edilen filozofik esaslara değil de, tamamen ampirik (şahsî vesikalar, anketler, mü-lâkat, müşahede edilmiş sembol ve işaretler v.s. gibi) bir takım malzemeye dayansa bile — «sosyal vaziyetin ve kazırlıkların tesiri» ni asgariye indiren bir takım ciddî tedbirler alınmazsa — tefsir eden müşahidi indî bir takım hükümler vermeğe sürükler.

Bu tekniklerin yalnız başlarına kullanılmalarından meydana gelen bu mahzurların önüne geçmek için bir tek çare vardır: O da bütün bu tekniklerin bir tek metodmuş gibi birleşmeleri ve birbirlerini tamamlamalarıdır. İşte bu teknikler ancak o zaman tam mânasiyle faydalı olabilirler. Sosyolojide tipolojik metodu tahakkuk ettirmek için, istatistikler, mukayeseli tetkikler ve monografik tefsirler aynı derecede lüzumludurlar. Bu teknikler bir hâdiseyi tetkik ederken muayyen bir tefsiri gaye edinerek birbirlerini o şekilde

kontrol etmelidirler ki, neticede ortaya sanki bir tek bütünmüş gibi bir metod çıksın.

Bu bakımdan, Birleşik Amerika'da *J. L. Moreno*(1) adlı bir psikiyatrin teşebbüsüyle yeni yeni gelişmeler gösteren, ve bu memleketin sosyolojik tetkiklerinde gittikçe daha geniş bir tatbik sahası bulan «*Sociométrie*» bize bir çok şeyler vaad eden bir dönüm noktası gibi görünüyor. Gerçekten «*sociométrie*» nin meydana getirdiği başlıca yenilik; gidiş ve sembollerin şumullü tefsiri; istatistikler ve benzer kadroların mukayesesi — «*sociométrique*» araştırmaların yapıldığı müşahhas ve gerçek kadroların, ancak kat'î bir şekilde hudutlarının çizilmesiyle mümkündür — gibi teknikleri birleştirerek bir tek metod altında toplamağa çalışmasıdır. Bu mânada bir «*sociométrie*»; Gallup'un tamamıyla indî ve mevcut olmayan vasıtalara dayanan, âdetâ boşlukta bulunan gülünç «*sociométrique*» metodlarının tamamıyla muhalif kutbunda bulunması gerekir. «*Sociométrie*» bugüne kadar, bilhassa küçük mikyasta olan hususî zümrelerin tetkikinde, en iyi neticeleri vermiştir. Bize öyle geliyor ki, bundan sonraki safhada «*sociométrie*» ilkin büyük kadrolara değil de, daha ziyade, sosyal realitedeki cemiyetleşme şekillerinin son derecede ufak olanlarına tatbik edilecektir. Başka bir deyimle «*sociométrie*» ile «*microsociologie*» arasında bir bağın kurulmasını temenni ediyoruz; böylece hem istatistik bir «*behaviorisme*» le karıştırılmak tehlikesinden kurtulacak olan «*sociométrie*» nin; hem de hiç bir objektif gerçeğe dayanmadığı ve tamamıyla farazî olduğu iddia edilen «*microsociologie*» nin hakları korunmuş olur.

Bugünkü sosyolojinin dikkate değer başlıca meselelerinin listesi çok yüklü olduğu için, bu listedeki maddelerden her birinin birer izahını yapmağa buradaki yerimiz müsait değildir. Onun için biz burada, tatbikî sosyoloji meseleleri hariç olmak üzere bugünkü sosyolojiyi ilgilendiren başlıca meselelerin basit bir listesini vermeye iktifa edeceğiz.

(1) Jacob L. Moreno, Who shall survive? New approach to the problem of interrelations, Washington, D. C. 1934; Makaleleri, "Remarks on the foundation of the Sociometric Institute" Sociometry, Mayıs, 1942; «Sociometry in action» August 1942, aynı mecmua; "Sociometry and the cultural order" aynı mecmua Ağustos 1943; The two Sociometries human and subhuman" aynı mecmua 1945, cilt VIII; Florian Znaniecki "Sociométrie et Sociologie" Cahier internationaux de sociologie Cilt I, 1946, sahife 106 - 121.

I. Umumî sosyoloji meseleleri:

- a) *Microsociologie*
- b) Zümrelerin tefazulî «*Sociographie*» si.
- c) Topyekûn cemiyetlerin «*Typologie*» si

II. Genetik sosyoloji meseleleri:

- a) Sosyal determinizmin çeşitleri (sosyal sebepiyet, âmil-lerin mütehavvil olan mertebeler silsilesi, sosyal ihtimaller hesabı, sosyal süreklilik (*continuité*) ve kesiklilik (*discontinuité*);
- b) Maksatlı (*tendancielle*), «*microsociologique*», tefazulî ve topyekûn (*globale*) kaidelilik (*régularité*).

III. Sosyal morfoloji meseleleri:

- a) Beşerî coğrafya;
- b) Sosyal demografya;
- c) Sosyal «*Ecologie*» (Şehir, köy v.s. sosyolojisi).

IV. Ekonomi ve teknoloji sosyolojisi meseleleri,

- a) Ekonomik haller ve temevvüçler sosyolojisi;
- b) Ekonomik kurumlar sosyolojisi;
- c) Teknik ve iş sosyolojisi.

V. Ruh (*Esprit*) sosyolojisi meseleleri.

- a) Umumî olarak işaretler, semboller, fikirler, değerler sosyolojisi, (Bunların farklılaşmaları birleşmeleri, değişen sosyal tiplere tâbi olarak tahavvül eden mertebeler silsileleri);
- b) 1. Bilgi sosyolojisi;
2. Din sosyolojisi;
3. Ahlâk sosyolojisi;
4. Hukuk sosyolojisi;
5. Sanat sosyolojisi;
6. Dil sosyolojisi;
7. Terbiye sosyolojisi;

VI. Sosyal psikoloji meseleleri:

- a) Zihniyetler arası (*intermentale*) psikoloji;

- b) Zümrelerin psikolojik karakterolojisi;
- c) Kollektif psikoloji.

VII. Kültüre ait antropoloji ve etnoloji meseleleri:

Bize öyle geliyor ki, bu listede bilhassa ruh sosyolojisine ait meseleler izaha muhtaçtır. Zaten bu meseleler bugünkü sosyolojinin gündemindedir. Bugün sosyoloji ile felsefe arasındaki münasebet münakaşa edilmekte ve bu yolda büyük terakkiler kaydedilmektedir.

Artık sembolik âlemin, sosyoloji ile felsefenin önüne geçilmesi mümkün olmayan bir karşılaşma sahası olduğunda şüphemiz yoktur. Bu sahada sosyoloji ile felsefe bundan böyle birbirlerini görmemezlikten gelemezler. Yalnız bu karşılaşma dostça mı yoksa düşmanca mı olacak? Bunlar ihtisas hudutlarını çizerek birbirleriyle döğüşmeli midirler, yoksa mümkün mertebeye birbirlerine bağlanarak işbirliği mi etmelidirler? Bizce işbirliği etmeleri uygun olur. Gerçekten felsefe, sembollerin değerini, gerçekliğini objektifliğini anlamağa niyetlenirse; ona, bu sembollerin müşahhas çeşitlerini, mânalarını, tesir derecelerini ve sosyal bünye ve vaziyetlere bağlı şartlarını ihtiva eden zarurî malzemeyi ancak sosyoloji temin edebilir. Sosyolojik araştırmalarda da sembollerini, bir taraftan vehimlerden bir taraftan da sembolik olmayan örnek ve işaretlerden ayırabilecek; bundan başka sembollerin mistiklik ve mantıklılık derecelerini ve bunların dinî, sihri, aklı, ahlâkî, hukukî v.s. gibi farklılaşmış şekillerini, mütehavvil mertebeler silsilesi halindeki birleşmelerini temin edecek ölçüleri ancak filozofik tahliller temin edebilir. Böylece sembolik âlem sahasında felsefe ve ruh sosyolojisi kısırlığa veya doğmatizme uğramamak isterlerse müşahede edilen bu karşılıklı tâbiliği aynı derecede kabul etmeleri lâzımdır.

Gerçekten bilgi sosyolojisinin vazifesi bir taraftan mefhumlara ait semboller, mantıkî fikirler, bilgi neveleri (Meselâ: amme idraki (*sens commun*), teknik, politik, ilmî, felsefî neviden idrâkî bilgi gibi); bilgi şekilleri (mistik veya aklı; pozitif veya nazari; entüitif veya teemmülî bilgi); bilgi sistemleri arasındaki tâbilik münasebetini; bir taraftan da içtimaîleşme şekillerini, hususî zümreleri, topyekûn cemiyet tiplerini, araştırmaktan başka bir şey midir? Din,

hukuk, ahlâk v.s. sosyolojilerinin vazifeleri de bir taraftan dinî, hukukî, ahlâkî semboller arasındaki tâbîlik münasebetini; aynı şekilde hukukun nevilerini kadrolarını ve sistemlerini, ahlâkın vazifelerini, değerlerini, teorilerini v.s.; bir taraftan da sosyal realitenin derinliğine olan bütün diğer katlarına bağlayarak, «*microsociologique*», tefazulî, ve topyekûn sosyal tiplerini araştırmak değildir de nedir? İşte sosyal realitede bilginin, ahlâkın, dinin, hukukun v.s. nin nevî hâdiselerini bulmağa yarayan ve sosyolojik tetkiklere hareket noktası vazifesini gören tasnif şemalarının kurulmasına yardım eden filozofik tahliller işe karışmasaydı bu türlü tetkik ve araştırmaların yapılması mümkün olamazdı. Bunun tersine olarak da bilgi teorisi, nazarî ahlâk, hukuk felsefesi v.s.; bilgi, ahlâk, hukuk v.s. sosyolojilerinin temin edeceği zengin malzemeyi hesaba katmasaydı tamamıyla indî ve doğmatik bir takım inşa ve istidlâllere gömülürdü.

Şüphe yok ki ruh sosyolojisinin hiç bir şubesi, felsefenin yerini tutamayacağı gibi felsefenin ortaya koyduğu meselelerden hiçbirine de müspet bir hal çaresi bulamaz. Ama ruh sosyolojisinin felsefeye olan menfî ve tenkidî yardımı büyük olabilir. Sadece doğmatik, indî, antropomorfik halde olan felsefelere set çekmekle kalmaz, ruh sosyolojisiyle felsefe arasındaki karşılıklı tâbîliği bir devribatıl (*cercle vicieux*) gibi telâkki eden, ve boş yere kollektif tecrübe ile bilginin mümkün olamayacağını iddia eden bu neviden bir sürü yanlış teorilerin kalkmasına da yardım edebilir.

Böyle olmakla beraber şüphe yok ki felsefe ile ruh sosyolojisi arasındaki bu zarurî karşılıklı tâbîlik çeşitli filozofik izahlara dayanabilir. Meselâ vasıtasız tamamî tecrübelerin çokculuğuna (*pluralisme*) dayanan «cezrî ampirizm» e; yahut pragmatizme, fenomenolojiye, varlık felsefesine (Şu şartla ki varlık felsefesi tecrid edilmiş insanın fizyolojik varlığına irca edilerek sun'î surette fakirleştirilmiş olmasın); yahut da karşılaşılan güçlükleri yenmeğe yarayacak yeni yeni kategoriyalar doğuran «aklın daimî yenilenmesi» teorisine (*Brunschwig*), Diyalektik materializme, hattâ belki de dünyaya kendini parça veya cüz halinde ilham ettiği telâkki edilen Mutlak'ın mistikliğine de dayanabilir.

Hasılı Ruh sosyolojisinin hiç bir «emperyalist» iddiası yoktur. Felsefenin yerini tutmak istemez. Ama karşısında bulunan sosyolo-

jinin gördüğü işleri hesaba katması için, felsefeyi her gün biraz daha fazla zorlayacaktır.

Bu dergilerde birçok vesilelerle tekrar ele alacağımızı umduğumuz bu müfredatı burada kesiyoruz. Dergimizin bir yandan tarafsız bir yandan da beynelmilel oluşuna sosyolojik tetkiklerin bugünkü hali sebep olmuştur. Bu dergimiz milliyeti ve temayülü ne olursa olsun, bütün sosyologlara açıktır. Başlıca gayesi tetkik, mukayese, münakaşa ve terkiptir. Çok muhtemeldir ki; son zamanlarda Paris'te kurulan «*Centre d'études sociologiques*» in tetkikleriyle Amerikan sosyoloğlarının çok ileri tetkikleri dergimizi besleyecek başlıca kaynaklar olacaktır. Dergimiz, *Durkheim'in «Année Sociologique»* ini kardeşçe ve hürmetle selâmlarken bir ayak önce onun da yeniden çıkmasını temenni eder. Böylece dergimiz, onun muhtar bir tamamlayıcısı olmakla bahtiyar olacaktır.

Université de Strasbourg.
Centres d'Etudes sociologiques,
Paris.